

FAGBE- VÆGELSEN SOM DEMO- KRATISK FOLKE- BEVÆGELSE

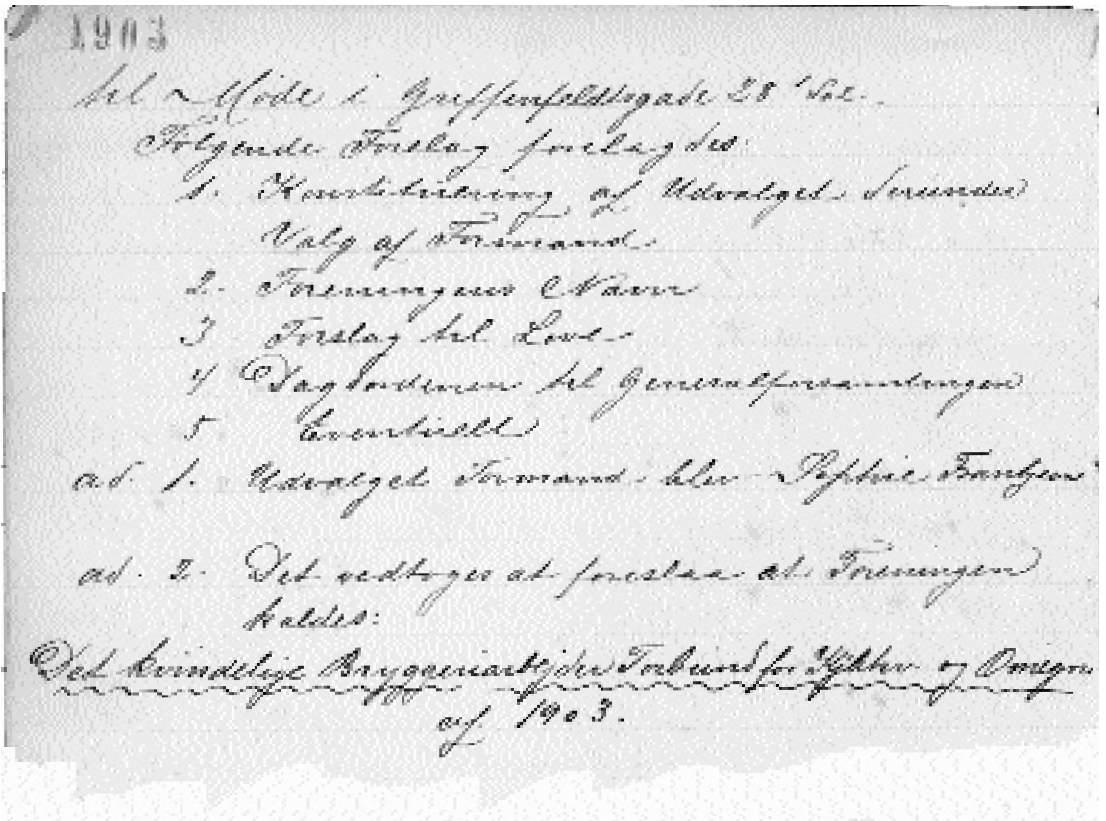
Af Niels Finn Christiansen
og Morten Thing

Hvilken rolle har fagbevægelsen spillet i opbygningen og udbygningen af det politiske demokrati? Kan den på dette område bringes på linje med de andre store folkelige bevægelser, bonde- og husmandsbevægelsen?

I den danske historiske mytologi hviler demokratiet og den sociale velfærd på to søjler, bondebevægelsen og arbejderbevægelsen. Sammenlignet med de fleste andre lande peger den på et fravær af et demokratisk borgerskab som en tredje bærende søjle. Ganske vist var det nationalliberale borgerskab de vigtigste arkitekter bag etableringen af de demokratiske institutioner i 1848-49. Men deres klasse-mæssige bornerthed og degeneration til en fløj af Højre forhindrede, at de på længere sigt fik væsentlig indflydelse på selve udfyldningen af demokratiet. Det industri-, handels- og finansborgerskab der voksede frem i sidste tredjedel af 1800-tallet, blev aldrig tilstrækkelig stort eller stærkt til at det kunne sætte afgørende præg på den demokratiske udvikling. Til gengæld blev disse fraktioner af borgerskabet ikke anti-demokrater, selv om enkelte grupperinger i tilspidsede situationer (1920 og 1940) demonstrerede at de snildt ville kunne leve uden det politiske demokrati.

Bønder og husmænd sikrede med deres imponerende økonomiske, sociale og kulturelle selvorganisering i anden halvdel af 1800-tallet at de to klasser kunne agere med en selvbevidsthed som er så godt som ukendt i andre lande. I andelsbevægelsens "demokratiske kapitalisme" skabte de en smidig kombination af individuel selvejendom og kollektiv ageren på markedet og kunne dermed i trekvart århundrede udgøre et bærende element i den nationale økonomi. På den politiske scene blev de ikke mindst gennem forfatningskampen mod Højre arkitekter bag den udformning af et liberalt demokrati som vi har kendt indtil midten af det 20. århundrede: en relativt svag statsmagt kombineret med et stærkt lokalt selvstyre og et demokrati der i vid udstrækning hvilede på et netværk af associationer, foreninger og organisationer, opbygget nedefra med det formål at varetage den enkeltes og kollektivets interesser i det daglige liv uden eller med ringe indblanding af det offentlige.

Opbygningen af dette kompleks af politisk-økonomisk og kulturel ideologi og praksis

Gennem fagforeningerne lærte arbejderne i praksis demokratiet at kende. I Danmark blev fagbevægelsen opbygget efter fag og tildels efter køn. På initiativ af kvinder fra Carlsbergs aftapningsanstalt holdt Det kvindelige bryggeriarbejderforbund stiftende generalforsamling d.16 september 1903. Protokol for Det kvindelige bryggeriarbejderforbund. (Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv.)

gennemførte bondebevægelsen i en nationalpolitisk kontekst, som et led i den nationale mobilisering efter nederlaget i 1864. Tankegangen var den enkle at en god nation måtte være en demokratisk nation. Demokratibegrebet var i bondebevægelsens udformning ikke begrænset til etablering af de formelle demokratiske institutioner. Sådanne er selvfølgelig nødvendige forudsætninger, men de er ikke tilstrækkelige. Demokrati hviler på aktiv deltagelse, og demokrati må leves i hverdagslivet, og det er den enkeltes ansvar at det fungerer og styrkes gennem en konstant dialog, samtale mellem borgerne.

Der ligger i denne hastige skitse af bonde- demokratiets selvforståelse en god del idylli-

serende romantik. Det gamle gårdmandsdominerede samfund var ikke en idyl. Det var gennemskåret af dybe kløfter og benhård social kontrol der dementerede alle flotte appeller til den basalt grundtvigske idé om et folkeligt fællesskab på tværs af klasserne. Men historiske myter unddrager sig bedømmelsen sandfalsk. Som endnu levende myte er den en del af virkeligheden og med til at konstituere den tolkningsramme af vor historie som vi er flasket op med.

Arbejderbevægelsens forhold til myten er/var tvetydigt. På den ene side satte bevægelsen ind for at demtere myten med sin insisteren på klassefællesskabets forrang over et formodet folkefællesskab og med den inter-

nationale solidaritets forrang over det nationale sammenhold. På den anden side delte arbejderbevægelsen demokratiforståelse med den del af bondebevægelsen der insisterede på den demokratiske selvorganisering og den aktive deltagelse som demokratiets fundament.

Det er måske ikke indlysende ved første øjekast, men absolut berettiget og nødvendigt i denne sammenhæng at inddrage fagbevægelsen som en central institution i opbygningen af det politiske demokrati. Den formelle adskillelse mellem Socialdemokrati og fagbevægelse i 1878 indebar som bekendt ikke en splittelse, men en funktionsdeling. Umiddelbart blev det partiets opgave at varetage arbejderne interesser og målsætning over for det politiske system, statsmagt og kommuner, mens fagbevægelsen skulle operere som ramme for forhandling og konflikt på det social-økonomiske felt, primært over for arbejdsgiverne. Men denne formelle deling betyder ikke at man kan eliminere fagbevægelsen som instrument i demokratiseringsprocessen.

Der er en interessant historisk-kronologisk parallellitet i opbygning af bøndernes og husmændenes andelsbevægelse og arbejderne faglige organisationer. De afgørende årtier for begge er 1880'erne og 1890'erne, og fælles for dem er forestillingen om at demokratisk selvorganisering dels rummer en mobiliserende effekt og dels kan tilvejebringe gunstige resultater på det social-økonomiske felt. Begge bevægelser bygger på balancen mellem individualisme og kollektivism, og det er just i vægtningen mellem de to elementer i dette balanceforhold vi finder de største historiske og aktuelle modsætninger mellem dem.

Arbejderklassens og arbejderbevægelsens formative periode var karakteriseret ved en massiv vandring af landarbejdere og landhåndværkere til byerne, ikke mindst København. Som bekendt var mere end halvdelen af Københavns befolkning i 1900 født uden for byen, og slægtsbåndene mellem de agrare sociale lag og lønarbejderne i byerne har (indtil de seneste årtier?) været tætte. Tilvandrerne medbragte en yderst heterogen ideologisk og mental bagage, rækkende fra almueydmyg-

hed til social trods, fra indre missionsk fromhed til vanekristen apati. Deres fælles erfaring var at landet repræsenterede en konstant risiko for social nød, en permanent sikkerhed for social kontrol og et rum for (politisk) handling, der var defineret af den dominerende gårdmandsklasse. Byen eliminerede ikke risikoen for social nød, men repræsenterede en mulighed for at overvinde elendigheden. Vandringen til byen var tillige en flugt fra de snærende sociale kontrolmekanismer i landbosamfundet og frem for alt en entré på en scene hvor de politisk-sociale handlemuligheder var anderledes åbne end på landet.

I byerne mødte de en arbejderklasse hvis hovedgruppe, håndværkerne, de faglærte, just havde været udsat for markedsøkonomiens kolde styrtebad ved ophævelsen af den feudale laugsordning og etablering af et frit marked for arbejdskraft. Deres identitet var naturligt stærkt bundet til faget, uddannelsen med alt hvad det indebar af fagstolthed og fagsektionalisme.

Det blev arbejderbevægelsens og her ikke mindst fagbevægelsens opgave at transformere almuementalitet og fagidentitet til klassebevidsthed, at demonstrere nødvendigheden af kollektiv solidaritet på tværs af faglige, sociale og mentale skel i den samlede arbejderklasse, såfremt den enkeltes og kollektivets interesser skulle fremmes. Og ikke mindst at vise at de individuelle og kollektive interesser ikke stod i modsætning til hinanden, men at de individuelle krav om værdighed og en tålelig eksistens kun kunne fremmes gennem kollektivet som det manifesterede sig i organisationen.

Som Claus Bryld har vist det i sin disputats *Den demokratiske socialismes gennembrud* (1992) spillede Socialdemokratiet en central rolle i formningen af det politiske demokrati på det nationale, statslige plan. Lidt firkantet formuleret kan man vel tillade sig at hævde at fagbevægelsen på græsrodsplanet lagde fundamentet til denne indsats. Med den form som arbejderne valgte i den faglige organiserings etableringsfase, skabte de en smidig sammenfletning af fagidentitet og kollektivitet. Først i den kortlivede danske afdeling af

Internationale i begyndelsen af 1870'erne, senere i organiseringen efter fag lokalt og på landsplan, men også på tværs af fagene i henholdsvis Fællesorganisationerne fra midten af 1880'erne og endelig i den nationale sammenlutning i De samvirkende Fagforbund i 1898 med forløberen De samvirkende Fagforeninger i København fra 1886. Organiseringen efter fag og uddannelse efterlod ganske vist de ufaglærte og kvinderne som "restgrupper". Men det er jo et særkende for den danske udvikling at disse to grupper relativt tidligt formåede at organisere sig selvstændigt, og at de set i internationalt perspektiv opnåede en høj grad af indflydelse gennem en for disse arbejdergrupper høj organisationsprocent.

Derved bidrog de til det der måske mere end noget andet berettiger til at tilkende fagbevægelsen en rolle i demokratiseringsprocessen, den høje organisationsgrad. Gennem fagforeningen lærte arbejderne i praksis demokratiet at kende, og her foregreb de den integration i det politiske samfund som Socialdemokratiet siden blev murbrækker for.

En stor del af arbejderne – alle kvinderne – havde ikke stemmeret før valgloven til kommunerne blev ændret i 1908 og grundloven revideret i 1915. Navnlig til kommunalvalgene kunne det knibe selv for faglærte arbejdere at opfylde de økonomiske krav til skattebetaling som opnåelse af valgret fordrede. Fagforeningen var en organisationsform hvor alle fundamentalt var stillet lige inden for den afgrænsning som faget udgjorde. For at fagforeningen kunne fungere, måtte arbejderne lære sig at holde møde med dirigent og dagsorden, de måtte lære sig at lave love og forretningsorden, de måtte lære sig at vælge og blive valgt, de måtte tage sig af foreningens økonomiske spørgsmål. Fagforeningsprotokollerne afgiver rige vidnesbyrd om denne læreproces i demokrati på mikroniveau. De er kilder til den interne, lokale offentlighed som er et vigtigt element i den demokratiske dannelsesproces.

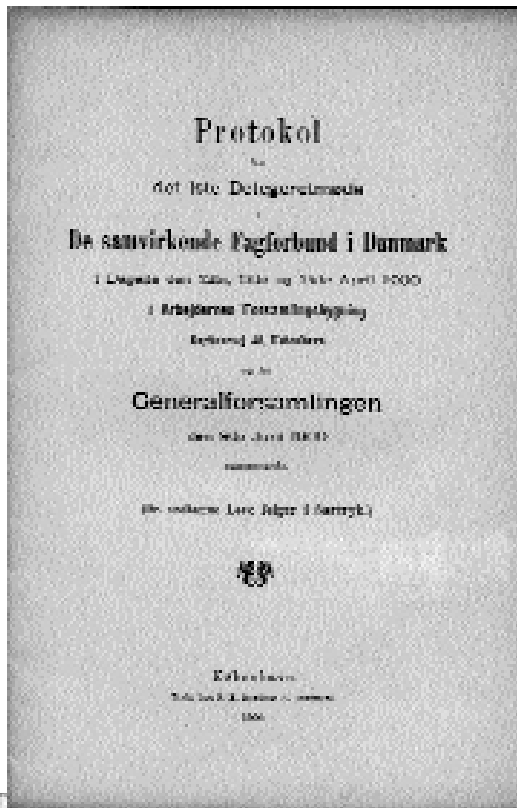
Denne lokale offentlighed bestod i begyndelsen kun af generalforsamlingen og medlemsmødet, men blev siden udvidet – da forbundene kom – med kongresser og medlems-

blade. Denne lokale offentlighed var karakteriseret af en helt anden radikal demokratiopfattelse end samfundets, fordi den faglige organisering jo ikke indebar en klassedeling. Tonen og stemningen på en generalforsamling kunne være hård og munter. Den leder der ikke kunne stå distancen over for tilråb, insinuationer, fulderikker osv., kunne godt give op. De faglige ledere gennemgik en hærtningsproces der kunne sætte dem i stand til at fungere både i forhandlings- og kampsituationer og på den større statslige politiske arena. Overhovedet det basale problem med at beherske sproget i en faglig eller politisk debat blev "løst" i dette nære regi. Vi kan af fagforeningsprotokollernes referater se hvorledes der blev kæmpet med sproget. Det står tydeligt i gæld til stilskrivningen i skolerne, artikler i aviserne og det offentlige kancellisprog. Det adskiller sig dybtgående fra det talte sprog som har hersket på arbejdspladserne, og som af og til slår igennem i "anførselstegn" eller når referenten forglemmer sig. En reminiscens af denne formelle sprogdragt kunne vi indtil fornylig møde hos den nyligt afdøde Jens Risgaard Knudsen.

På den anden side var generalforsamlingen ligesom valgdagen adskilt fra hverdagen og arbejdslivet gennem en række træk. Vigtigst var det vel at man trak i søndagstøjet med habit, slips og hat. Jakkesættet og slipset faldt først endegyldigt i slutningen af 1960'erne.

Fagforeningslivet var en skole i demokratisk dannelse. Det var her arbejderne mødte de eksplicite eller implicite værdier som arbejderbevægelsen stod for. Gennem de politiske foredrag, som vi også møder på generalforsamlingen, gennem fagblade og gennem arbejderpressen blev arbejderne dannet og dannede sig selv til politisk oplyste borgere der ikke blot lod sig (for)lede, men kunne tage stilling selv, således som det er idealet i vor type af borgerligt liberalt demokrati.

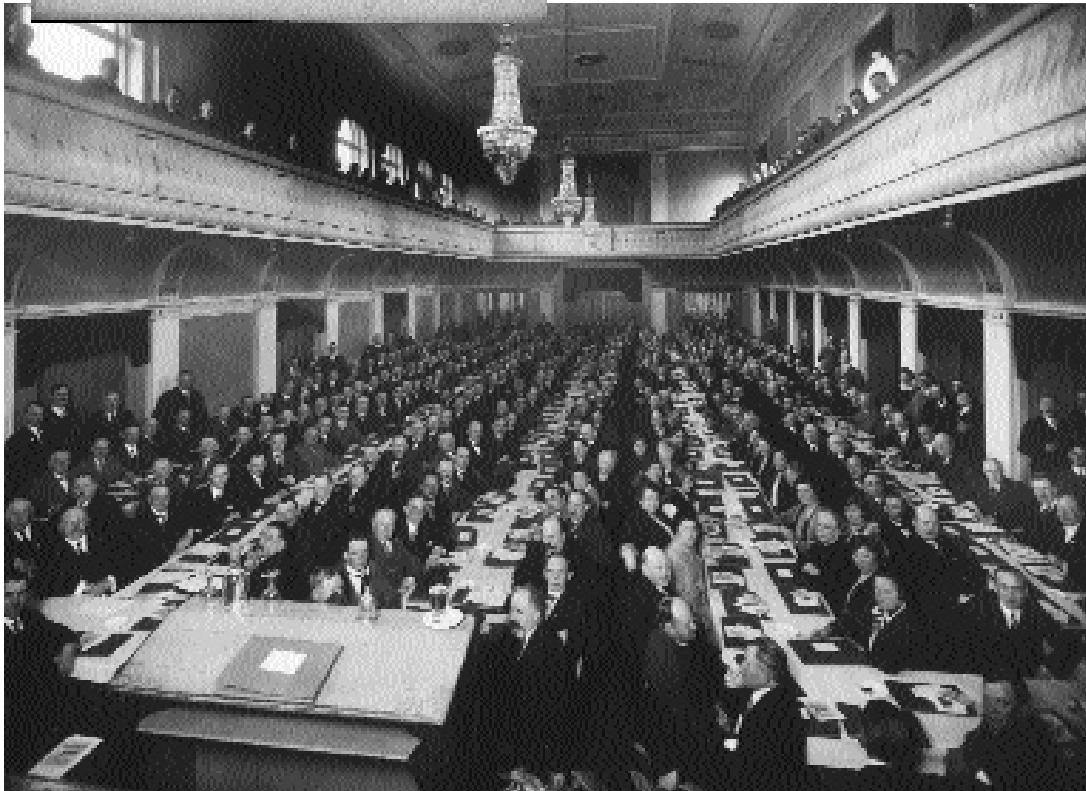
Alligevel adskiller fagforeningerne sig fra de politiske foreninger på et fundamentalt område. De skulle også være kamporganisationer, dele af en "kampkultur", hvor kunsten var at få demokrati og effektivitet/kampkraft til at

Fagforeningerne sluttede sig sammen i forbund, og den 3. januar 1898 stiftedes fællesorganisationen De samvirkende fagforbund (senere LO). Hvert forbund sendte delegerede til generalforsamlingen i forhold til antallet af medlemmer. Kvinderne udgjorde 20% af fagbevægelsens medlemmer, men dette afspejledes ikke i generalforsamlingens deltagere.

Protokol fra De samvirkende fagforbunds første delegeretmøde i 1900. (Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv.)

De samvirkende fagforbunds generalforsamling i 1928. (ABAs billedarkiv, fotograf: Hauerlev).

gå op i en højere enhed i den løbende konfrontation med arbejdsgiverne. Der er i selve dette forhold indbygget en risiko for "afdemokratisering" i fagbevægelsen. Kamp kræver ledelse, store konflikter kræver centralisering af beslutningsprocessen, ikke mindst af hensyn til håndtering af de midler der er samlet i strejkekasserne. At afslutte en konflikt kan være en mindst lige så delikat sag som at indlede den. Det kræver overblik og handlekraft, men også vished om et fundamentalt demokratisk mandat til at handle.

I lange perioder, navnlig i fagbevægelsens konsolideringsfase i de første årtier af det 20. århundrede, kunne det se ud til at centraliseringen og "afdemokratiseringen" var den dominerende tendens. Men den blev mødt med ydre (syndikalistisk) og indre modstand, og det kunne ligne en lovmæssighed at arbejderne/medlemmerne selv sætter grænserne for ledelsescentralisering og magtfuldkommenhed. Vi har gennem dette århundrede set sådanne bølger af centralisering og modgående demokratiseringsbevægelser som har resulteret i en tendens til at de lokale fagforeninger har været demokratisk åbne, mens forbundene – og ikke mindst de store – har været lukket centralistiske. De lokale fagforeninger har kunnet fungere som oppositionelle "øer" i forbundene, og tit har netop sådanne øer fungeret som rekrutteringssted for kommende forbundsledere. Trods megen snak om "fagforstening" har de lokale fagforeninger længe bevaret deres karakter af at være en levende organisme og en uundværlig demokratibærende institution.

Den relativt høje grad af lighed, af reelt demokrati, af social og retslig sikkerhed som vi i dag kender i Norden set i forhold til de store kontinentale magter, skylder vi ikke mindst den demokratiske øvelse som de første 2-3 generationer af fagligt organiserede arbejdere gennemførte.

Inden for de sidste ti år ser det imidlertid ud til, at også det lokale demokrati i fagbevægelsen har det hårdt. Opslutningen bag fagforeningerne synes at være faldende med demonteringen af den "gamle" arbejderkultur. I mange fagforeninger har man forsøgt sig med ur-

afstemninger frem for afstemninger på generalforsamlinger. Men selv med denne forøgede service ser det ud til at deltagerne i fagforeningsdemokratiet er en svindende gruppe.

Fagbevægelsen står ved udgangen af århundredet som en af århundredets store vindere, men med en organisation der er udsat for ilt-svind og erosion. Fagbevægelsens krise er en demokratiets krise og forstærkes i øvrigt af de politiske partiers medlemskrise. Hvad det på lidt længere sigt vil betyde for det politiske demokrati, kan det være svært at gisne om. Nogen arvtagere til fagforeningsdemokratiet kan ikke øjnes.

Abstract

Niels Finn Christiansen og Morten Thing: The Trade Union Movement as a Democratic, Peoples' Movement. Arbejderhistorie 4/1997, p. 7-12.

In the Danish historical mythology the construction and development of political democracy rested on two pillars, the farmers' and the smallholders' movement and the labour movement. In the article it is discussed what role the trade union movement played in this process. At the state level the Socialdemocratic Party played an essential role in the formation of democratic institutions and practices. It is the thesis of this article that at the grassroots level the trade unions acted as central instruments for the democratic education of the workers. To those first one or two generations of trade union activists we owe the relative high degree of democracy, social equality and legal rights which characterize our society today. Consequently, the present crisis of the trade union movement threatens to become a crisis for democracy as a whole.

Niels Finn Christiansen, mag. art. i historie, lektor ved Center for Arbejderkulturstudier, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf.: 35328345.

Morten Thing, dr. phil., lektorvikar ved Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf.: 35328343.